

ТЕНДЕНЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ВУГІЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Розглянуто стан і тенденції соціально-економічних показників у вугільній галузі. Приділено увагу виробничому травматизму і профзахворюваності.

The state and tendencies of socio-economic indexes in coal industry have been considered. Attention has been spared to the production traumatism and prof-morbidity.

Аналіз публікацій і фондових матеріалів з питань соціальної економіки в базових галузях промисловості показав, що увага наукової громадськості до проблематики соціально-орієнтованого виробництва підсилюється, що обумовлено, по-перше, умовами переходу до ринкових відносин і, по-друге, витратами реалізації вже виконаних проектів промислової реструктуризації на різних рівнях господарських відносин. Ці витрати пов'язані, у першу чергу, з тим, що людський фактор ще не став переважаючим, а акцент у реструктуризації робився на промислово-технологічні фактори.

Вивчення результатів перших спроб реструктуризації вугільних підприємств, які освітлені в роботі [1] показало, що такі спроби зазнавали невдач і майже завжди призводили до росту соціальної напруженості на території [4]. Цей висновок автора також підтверджується результатами досліджень, наведених в [2, 3, 5].

Метою даної статті є висвітлення соціально-економічного стану працівників вугільної промисловості.

Проектом реструктуризації вугільної промисловості (1996 – 2010 рр.) передбачалося видобуток вугілля припинити на 95 збиткових і безперспективних підприємствах з високою трудомісткістю гірських робіт і небезпечними гірничо-геологічними умовами. У цей час чисельність працівників, зайнятих у вугільній галузі скоротилася з 564, 86 тис. чол. (1996 р.) до 274,0 тис. чол. (2007 р.). В кінці реструктуризації залишиться 150,0 тис.чол. Станом на 01.01.2008 г. видобуток і переробку вугілля здійснюють 165 шахти, в тому числі 16,5% перебувають у приватній власності, добуваючи 37% вугілля.

Реалізований комплекс заходів антикризової соціальної політики дав можливість стабілізувати, суттєво знизити рівень соціальної напруженості й скоротити до мінімуму страйкову активність у вуглепромислових регіонах і територіальних утвореннях. Коротко проаналізуємо основні тенденції підвищення якості трудового життя.

1. Тенденції середньомісячної заробітної плати. За період 2000 – 2007 рр. середньомісячна заробітна плата працівника збільшилася в 5,4 рази з 385,9 грн в 2000 р. до 2081,3 грн в 2007 р.

При цьому за даними офіційної статистики темпи зростання заробітної плати й тарифних ставок у вугільній галузі випереджають темп зростання споживчих цін, що свідчить про зростання реальної заробітної плати працівника вугільного комплексу.

Тенденції купівельної здатності заробітної плати, яка визначається кількістю прожиткових мінімумів (ПМ) працездатного населення в заробітній платі. Проведений аналіз рівня купівельної спроможності заробітної плати промислово-виробничого персоналу вугільного підприємства свідчить про те, що значення цього показника варіюється від 2 ПМ до 6 ПМ. Найбільше значення цього показника (від 4 і вище ПМ) спостерігається на вугільних шахтах ПО «Червоноармійськвугілля», «Донецьквугілля» і самостійних шахтах.

У той же час у цілому ряді вугільних об'єднань зберігається низький рівень купівельної здатності заробітної плати, що межує з рівнем бідності: на шахтах ЦРД – нижче 1,5 ПМ; у ГП «Шахтарськантрацит» – 1,61 ПМ.

У вугільних компаніях з найбільш високим рівнем купівельної здатності заробітної плати спостерігається найбільш високий рівень продуктивності праці. Так, наприклад, у ВАТ ВК «Шахта Червоноармійська-Західна № 1», ТОВ «Шахта Комсомолец Донбасу», ОП «Шахта ім. О.Ф. Засядько», у яких досягнутий рівень середньомісячної продуктивності праці робітника по видобутку вугілля з'явився найвищим в 2007 р. і склав відповідно 83,2; 54,7; 43,0 при середній продуктивності праці на вугільних шахтах України 28,2 т/міс.) рівень купівельної спроможності заробітної плати в 2007 р. склав відповідно 7,3; 6,4; 5,7 прожиткових мінімумів відповідно.

2. Тенденції виплат соціального характеру. За період 2000 – 2007 рр. сума виплат соціального характеру по вугільній промисловості збільшилася в 5,95 рази, з 11,74 млн грн / т. в 2000 році до 69,85 млн грн в 2007 році. У середньому на 1 працюючого ці виплати збільшилися в 9 раз, з 2,11 тис. грн в 2000 році до 19,2 тис.грн в 2007 році.

4. Тенденції стану безпеки праці. Вугільна галузь зберігає специфічні властивості об'єкта з важкими, шкідливими й небезпечними умовами праці (табл. 1).

З 166 шахт, що працювали в 2007 р., 90% газових шахт, у т.ч. 43% шахт понадкатегорійні, 29% –

небезпечні за раптовими викидами, 25% – за гірськими ударами, 72 % шахт розробляють шари, небезпечні за вибуховістю вугільного пилу, 26 % – схильні до самозаймання, на 50% шахт температура перевищує санітарні норми. Середня глибина ведення робіт склала в 2007 році 616 м, а максимальна – 1385 м. На великих глибинах працює 71 шахта, на частку яких доводиться 54,5% видобутку. На 31 шахті гірські роботи ведуться на глибині 1000 – 1385 м.

Таблиця 1

Характеристика персоналу галузей, зайнятого в несприятливих умовах

Вид промисловості	Зайняті в несприятливих умовах праці, якою встановлені пільги й компенсації (% до загальної чисельності працівників галузі)				
	1998	2000	20002	2004	2006
Усього	44,6	44,1	43,9	44,0	43,7
Електроенергетика	42,6	43,9	43,1	43,3	43,0
Вугільна	72,5	78,6	76,3	76,7	76,4
Чорна металургія	69,5	70,1	69,8	69,3	69,1
Кольорова металургія	63,1	61,5	63,8	63,4	62,9
Хімічна й нафтохімічна	68,5	66,4	63,9	64,3	63,6
Машинобудування й металообробка	31,3	28,5	29,0	28,8	28,6
Будівельна індустрія	54,5	51,3	50,0	49,1	48,7
Харчова	29,9	26,4	25,1	24,7	24,3

Динаміка травматизму свідчить: в 1990 р. відбулося 46 нещасних випадків зі смертельними наслідками, 2003 – 79, 2004 – 74, 2007 – 56 на 1000 чіл. За період 1990 – 2001 рр. кількість аварій 1 категорії збільшилася в 4,5 рази в порівнянні з попереднім п'ятиріччям. В 2002 – 2007 рр. постраждало внаслідок вибухів газу та пилу 622 чол., зокрема 354 – смертельно. За абсолютним рівнем смертельного травматизму у вугільній промисловості Україна поступається тільки Китаю, а за відносними показниками займає перше місце у світі (табл. 2).

Таблиця 2

Характеристика травматизму

Країна	Кількість загиблих		Смертельний травматизм, віднесений до обсягу видобутку, чол. / млн т	
	2004 рік	2005 рік	2004 рік	2005 рік
Китай	6027	5986	2,84	2,73
Україна	200	157	2,5	2,0
Росія	148	107	0,52	0,36
США	28	22	0,028	0,021

Дані, що характеризують наслідки нещасних випадків на вугільному виробництві, представлені в табл. 3.

Зростання рівня тяжкості наслідків виробничого травматизму і професійної захворюваності, збільшення показників смертельного травматизму обумовлює збільшення витрат підприємств на відшкодування заподіяного працівнику збитку, що проілюстроване в табл. 4.

Проведено аналіз виходу на первинну інвалідність серед працівників вугільної промисловості: тяжкість травм і захворювань – 49,4 % (27,0 % – травми з вини виробництва; 16,2 % – профзахворювання; 9,6 % – недоліки диспансеризації; 4,1 % – неадекватне відношення хворих до свого здоров'я).

Високим залишається рівень робочих місць, не відповідних санітарно-гігієнічним нормам, т.зв. «ненормативних» робочих місцях (табл. 5).

У результаті рівень професійних захворювань у вугільній промисловості залишається найвищим. Він склав в 2007 р. 15 випадків на 10 тис. працюючих. У цілому по Україні цей показник становить 1,99 випадків на 10 тис. працюючих. Щорічно переведено на інвалідність за профзахворюванням більше 2000 чоловік.

5. *Тенденції в стабілізації зайнятості.* За весь період реструктуризації чисельність працівників на вугільних підприємствах скоротилася в 5,5 рази і склала в 2007 році 299,8 тис. чоловік. У зв'язку з реструктуризацією та вивільненням сотень тисяч працівників у галузі загострилися кадрові проблеми. Серйозним змінам піддався якісний склад промислово-виробничого персоналу (вік, освіта, стаж роботи й т.п.). У галузі близько 60% начальників ділянок становлять працівники, що мають середню спеціальну освіту. За період 2000 – 2007 рр. більше 70% – молоді фахівці, що є основою формування нижчої управлінської ланки – гірських майстрів шахт і розрізів, звільнилися з підприємств. Стаж роботи на посаді

осіб вищої ланки керування становить до 1 року – 7, 7% і до 5 років – 34,6 % при середньому віці старших ІТП і фахівців – 49 років.

Таблиця 3

Збитки від аварій на шахтах

Види аварій	1996		1997		1999		2005	
	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%
Ендогенні пожежі	1518	3,7	10568	22,4	7920	21,4	828	1,1
Екзогенні пожежі	36602	89,3	22518	47,8	17516	47,5	64582	82,8
Вибухи газу і вугільного пилку	371	0,9	20	0,1	6287	17	10329	13,2
Газодинамічні явища	55	0,1	8,6	0,08	584	1,5	1558	2
Загазованість гірничих виробок	377	0,9	394	0,8	-	-	-	-
Затоплення гірничих виробок та інші підземні аварії	378	1	11126	23,6	2500	6,8	-	-
Обвалення порід	981	2,4	1589	3,4	983	2,6	485	0,6
Аварії на поверхні шахт, у розрізах на збагачувальних фабриках	7023	1,7	881	1,9	1178	3,2	199	0,3
Усього збитки	40986	100	47105	100	36969	100	77982	100

Таблиця 4

Загальний порівняльний аналіз виробничого травматизму та профзахворювань по шахтах за 2004 – 2007 рр.

Роки	Кількість діб	Сума, грн
2004	6436	322786,16
2005	6654	397456,83
2006	6863	562269,51
2007	7303	654300,12

Таблиця 6

Динаміка показників, що характеризують важкість умов праці

Показники умов праці, невідповідні до санітарних вимог (%)	
1. Частка робочих місць, не відповідних до санітарних вимог	54,6
2. Частка працюючих в умовах, не відповідних до санітарних норм:	
- за пилом	28,6
- за шумом	29,1
- за вібрацією	17,5
- за температурою повітря	16,8

Разом з тим, є позитивні приклади відношення приватних вугільних компаній до проблем підвищення ролі людського капіталу за рахунок інвестицій у підготовку й перепідготовку кадрів фахівців, підвищення кваліфікації робочих кадрів.

6. *Тенденція підвищення соціальної відповідальності на території присутності вугільного бізнесу*
Діяльність вугільних компаній, підприємства яких в основному є містобудуючими, дуже впливає на соціально-економічний розвиток вуглепромислових територій. До компаній з найбільшою територіальною концентрацією вугільного бізнесу відносяться: «Краснодонвугілля», «Донбасантрацит», «Луганськвугілля».

Проведений у дисертації аналіз соціальної політики приватних вугільних компаній показав, що в результаті розвитку ринкових відносин, з посиленням конкуренції на внутрішніх і зовнішніх ринках збуту вугілля, суттєво підвищуються вимоги до соціально-економічної ефективності роботи шахт. На зміну соціальній політиці, що проводиться в період реструктуризації на основі антикризових механізмів

соціального захисту та її державної підтримки, приходить корпоративна соціальна політика, ефективність якої залежить від соціальної взаємодії суб'єктів вугільного бізнесу з іншими суб'єктами ринкових відносин у вугільній галузі.

Метою формування корпоративної соціальної політики вугільних об'єднань є створення ефективної системи використання й відтворення трудового потенціалу персоналу й формування сприятливого соціального середовища на вуглепромислових територіях.

Література

1. Лукьянченко Н. Д., Чижигов Г. Н. Рекомендации по решению социальных проблем реструктуризации угольной промышленности Донецкого региона // Энергобизнес. – 2005. – № 14. – С. 31 - 32.
2. Мартякова Е. В. Социально-экономический мониторинг // Способы и средства создания безопасных и здоровых условий труда в угольных шахтах: сб. научных трудов. – Донбасс, 2007. – Вып. 20. – С. 252 – 262.
3. Новикова О. Ф., Баздуган Ю. А., Амоша А. И. Социальные проблемы: оценки и пути решения: Кн. 2. Социальная политика. – Донецк: ИЭП НАН Украины, 1995. – 102 с.
4. Попов В. Н. Меры по смягчению социальных последствий реструктуризации угольной промышленности в угледобывающих странах с переходной экономикой // Уголь. – 2002. – № 1. – С. 8 – 10.
5. Решение геоэкологических и социальных проблем при эксплуатации и закрытии угольных шахт / Янукович В. Ф., Азаров В. Л., Алексеев А. Д., Анциферов А. В. и др. – Донецк: ООО «Алан», 2002. – 412 с.
6. Сітало О.Т. Погляд на проблеми виробничого травматизму в Україні через призму соціальних послуг та виплат, що надаються Фондом соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України // Інформ. бюл. з охорони праці. – 2002. – № 4. – С. 19 – 20.

Надійшла 07.05.2009

УДК 338.242

Л. С. СИТНИК

Донецький національний університет

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІКОЮ

Виявлено вплив світової фінансової кризи 2008 р. на особливості перебігу кризових явищ національної економіки. Розглянуто кризу в системі державного управління, тенденції розвитку антикризового управління. Обґрунтовано шляхи виходу з кризи. Особливу увагу приділено пропозиції щодо появи нової світової валюти на базі Кіотського протоколу.

The influence of world financial crisis in 2008 on the features of motion of crisis events of national economy is discovered. A crisis in the state control system, development trends of anti-crisis management are considered. The ways of crisis exit are grounded. The special attention is spared to suggestion of appearance of new world currency on a base of Kyoto Protocol.

Актуальність. Антикризове управління як важливий фактор сучасного розвитку менеджменту та економіки акумулює наукові знання і практичні методики в сфері аналізу і управління всіма господарськими процесами на підприємстві. У процесі антикризового управління підприємством проводиться аналіз його фінансово-економічного стану, розробляються стратегії в сфері маркетингу, інвестицій, управління ризиком і фінансування. Воно містить також підсистеми виробничого менеджменту, контролінгу, податкової політики і підсистему забезпечення безпеки підприємства. Однак в Україні антикризове управління ще не є досить ефективним. Підтвердженням цього є продовження таких негативних тенденцій в національній економіці, як зниження обсягів валового внутрішнього продукту, вкладень в основний капітал, зростання безробіття, інфляція, криза платежів, падіння доходів населення, зростання зовнішньої заборгованості. На особливості перебігу цих явищ впливає глобальний характер світової фінансової кризи 2008 р., припинення економічного зростання практично скрізь.

Постановка проблеми і мета статті. З реформуванням економіки України антикризовому управлінню приділяється багато уваги з боку науковців, ідеологів і політиків. Як замовлення практики можна вважати появу потреби у ефективному антикризовому управлінні в умовах загострення світової фінансової кризи. Тому в статті поставлено ціль виявити особливості сучасного кризового стану національної економіки, тенденції розвитку антикризового управління та обґрунтувати можливі шляхи виходу з кризи.

Основна частина. Антикризове управління є типом управління, що орієнтоване на своєчасне реформування економіки, оцінку, прогноз, діагностику процесів у діяльності підприємства, галузі, регіону, держави. Ускладнення управління як одна з тенденцій його розвитку передбачає підвищення можливості прогнозувати виникнення кризи і готовності її подолати. Національна економіка України стикається з низкою зовнішніх і внутрішніх загроз, які торкаються її позицій та інтересів в сучасному світовому господарстві та на економічному просторі СНД. До зовнішніх загроз економічній безпеці України можна віднести: надмірну «відкритість» економіки за відсутності належної економічної політики; сировинний